

De invloed van ouderlijk conflict op de levenstevredenheid van kinderen

Christine Van Peer, Kim Bastaits & Dimitri Mortelmans

Samenvatting

Echtscheidingsonderzoekers erkennen steeds meer dat naast de scheiding op zich ook andere factoren het welbevinden van kinderen beïnvloeden. In dit artikel wordt aan de hand van data uit het onderzoek 'Scheiding in Vlaanderen' (SIV) nagegaan wat de impact is van conflict tussen de ouders voor de levenstevredenheid van kinderen. We gebruiken kindgerapporteerde data. Zowel kinderen van gescheiden ouders als van nog steeds gehuwde ouders gaven aan in welke mate zij ouderlijk conflict meemaken en in welke mate zij tevreden zijn met hun leven. De resultaten tonen aan dat frequent conflict tussen de ouders een significante invloed heeft op de levenstevredenheid van kinderen. Deze invloed staat los van de invloed van het meemaken van een ouderlijke scheiding.

Inleiding

Algemeen kan worden gesteld dat kinderen die een ouderlijke scheiding meemaakten, een grotere kans hebben op een lager psychologisch welbevinden in vergelijking met kinderen die in een intact gezin opgroeiden (Carrette, 2007). Echtscheidingsonderzoekers erkennen echter steeds meer dat andere factoren dan de scheiding op zich het welbevinden van kinderen beïnvloeden (Amato, 2010). Deze factoren kunnen een intermediërende rol spelen door enerzijds gevolgen van de scheiding af te zwakken of te versterken, anderzijds door het zuivere effect van de echtscheiding 'weg te verklaren'. Naast factoren die na de scheiding optreden, kunnen dit ook factoren zijn die aan de scheiding voorafgingen, zoals bijvoorbeeld conflicten tussen de ouders.

Sedert eind van de jaren 80 gaat in het scheidingsonderzoek meer aandacht uit naar de impact van ouderlijke conflicten in verschillende gezinssituaties op diverse aspecten van de leefsituatie en het welbevinden van kinderen, zoals hun eigenwaarde, hun zelfbeeld, hun levenstevredenheid en hun schoolprestaties (Amato & Keith, 1991; Vandewater & Lansford, 1998). De *ouderlijke conflicttheorie* begon opgang te maken binnen het echtscheidingsonderzoek. Deze theorie veronderstelt dat ouderlijke conflicten, losstaand van een echtscheiding, het welbevinden van zowel kinderen als dat van de scheidende partners ondermijnen. De hypothese luidt dat hoge niveaus van ouderlijke conflicten en vijandigheid een negatieve invloed hebben op het welbevinden van kinderen en dit ongeacht de gezinsstructuur van de gezinnen waarvan deze kinderen deel uitmaken. Fischer (2004) geeft een overzicht van de belangrijkste redenen die hiervoor worden aangehaald in de literatuur: (1) vijandigheid tussen ouders zorgt voor gevoelens van angst en stress bij kinderen; (2) kinderen lopen het risico om meegesleurd te worden in het ouderlijke conflict en dreigen gedwongen te worden om de kant van één van beide ouders te kiezen; (3) ouders die met elkaar in conflict zijn bieden een zwak rolmodel ten aanzien van hun kinderen. Hierdoor ervaren kinderen dat agressie en vijandig gedrag aanvaardbare manieren zijn om problemen op te lossen (zie bijvoorbeeld ook Christie-Mizell, 2003). De aanwezigheid van (en het omgaan met) ouderlijke conflicten en vijandigheid in al zijn

facetten wordt verondersteld een negatieve invloed te hebben op het welzijn van kinderen. Het beleven van ouderlijke conflicten draagt voor de meerderheid van de kinderen en adolescenten bij tot het zich gevangen voelen (*'feelings of being caught'*) tussen de ouders en tot gevoelens van depressie en angst die op hun beurt leiden tot een verminderd functioneren en een lager welbevinden (Buchanan e.a., 1991; Amato & Afifi, 2010). Deze negatieve gevoelens verminderen aanzienlijk bij een goede verstandhouding tussen beide ouders.

In tal van onderzoeken werd empirische evidentie gevonden ter ondersteuning van de ouderlijke conflicttheorie. Een groot aantal studies toonde aan dat de aanwezigheid van ouderlijke conflicten en vijandigheid tussen de ouders op het ogenblik van de scheiding, na de scheiding, maar ook ten tijde van het huwelijk, een negatieve invloed had op het psychologisch welbevinden van kinderen (bijvoorbeeld Bishop & Ingersoll, 1989; Garber, 1991; Amato & Keith, 1991; Zill e.a., 1993; Demo & Acock, 1996; Vandewater & Lansford, 1998; Gähler, 1998; Jekielek, 1998; Dronkers, 1999; Fergusson e.a., 2000; Jenkins & Buccioni, 2000; Spruijt e.a., 2000, 2001; El-Sheik e.a., 2001; Peene, 2004; Rogers, 2004; Spruijt, 2007), op de kwaliteit van de ouder-kindrelatie (bijvoorbeeld Yu e.a., 2010), op de schoolprestaties (bijvoorbeeld Potter, 2010) en zelfs op de gezondheid van kinderen (bijvoorbeeld Cummings & Davies, 1994).

De onderzoeksliteratuur in dit domein reflecteert de zoektocht naar de vraag hoe de impact van ouderlijke conflicten zich verhoudt tot de impact van de echtscheiding 'an sich' op het welbevinden van kinderen. Een *eerste reeks* studies stelt een negatieve invloed van ouderlijke conflicten vast op het welbevinden van kinderen, maar wijst op een blijvende autonome invloed van een ouderlijke scheiding (Hetherington, 1989; Simons, 1996; Potter, 2010). Een *tweede reeks* studies toont aan dat de combinatie van een gewijzigde gezinsstructuur (na echtscheiding) en van ouderlijke conflicten het psychologisch welbevinden van kinderen beïnvloedt (Jekielek, 1998; Hanson, 1999; Amato, 2005). Een *derde reeks* studies beklemtoont de autonome invloed van ouderlijke conflicten op het psychologisch welbevinden van kinderen, onafhankelijk van het meemaken van een ouderlijke scheiding (Amato & Keith, 1991; Vandewater & Lansford, 1998).

In deze drie types van onderzoek bleek de mate waarin ouderlijke conflicten een invloed uitoefenen afhankelijk te zijn van een aantal kenmerken van de ouderlijke conflicten zelf, met name de frequentie, de intensiteit, de aard en de inhoud ervan. Uit onderzoek is geweten dat ouderlijke conflicten vooral schadelijk zijn voor het psychologisch welzijn van kinderen als de conflicten zich vaak voordoen, als ze zich voordoen in het bijzijn van de kinderen, als er (verbaal en/of fysiek) geweld mee gepaard gaat, als het conflict over de kinderen gaat of als het geen oplossing vindt (Pryor & Rodgers, 2001).

Eenzijds beschrijven we in dit artikel met de Vlaamse SIV-data in welke mate kinderen blootgesteld zijn geweest aan conflict toen hun ouders nog gehuwd waren en in welke mate zij recent ook nog conflict ervaren tussen hun al dan niet gescheiden ouders. Anderzijds zoeken we een antwoord op de vraag naar het relatieve belang van de factor 'conflict' ten opzichte van de echtscheidingservaring zelf op de levenstevredenheid van kinderen: wat is het belang van het ervaren van vroeger en huidig conflict en hoe verhoudt zich dit tot het al dan niet meemaken van een ouderlijke echtscheiding?

1. Data en methode

We maken gebruik van de data van het multi-actor onderzoek over huwelijk en echtscheiding 'Scheiding in Vlaanderen - SIV'. In het SIV-onderzoek werd via een mondeling interview (CAPI) informatie verzameld bij beide partners van eerste huwelijken die afgesloten zijn tussen 1971 en 2008 en intussen al dan niet ontbonden zijn. Op basis van de informatie bij de eerste partner gebeurde de selectie van een 'referentiekind'. Geselecteerde kinderen werden uitgenodigd deel te nemen aan een face-to-face-interview indien zij minimum 10 jaar oud waren en als inwonend gedefinieerd werden door minstens één van beide ouders. Met het oog op het bereiken van zoveel mogelijk kinderen werd

voorrang gegeven aan inwonende kinderen op niet-inwonende kinderen; verder werden bij voorkeur kinderen inwonend bij de eerste geïnterviewde partner geselecteerd (Pasteels e.a., 2011). De selectieprocedure van kinderen leidde tot 2225 te bevragen kinderen, waarvan 1696 uit een ontbonden huwelijk en 529 uit een intact huwelijk. Van deze 2225 kinderen was iets meer dan de helft (1159) minderjarig. Voor hen moest toelating gevraagd worden aan de partners, waarbij gehuwde partners vaker toestemming verleenden dan gescheiden partners. De meerderjarige kinderen konden rechtstreeks benaderd worden. Er waren in totaal 1806 contactnames. Bijna drie vierde van de gecontacteerde kinderen nam deel aan een interview (Pasteels e.a., 2011). Meer jongens dan meisjes namen deel, en de deelnemende kinderen waren ook veelal ouder. Bij de kinderen die niet deelnamen, rapporteerde de partner, in casu hun ouder dus, een lagere relatielkwaliteit dan bij de kinderen die wel deelnamen, zowel bij de intacte als de ontbonden huwelijken (Pasteels e.a., 2011).

Niet-inwonende meerderjarige kinderen kregen een schriftelijke vragenlijst. Niet-inwonende minderjarige kinderen werden niet bevragd. Verder werden grootouders en eventuele nieuwe partners bevragd; zij kregen een schriftelijke vragenlijst of websurvey aangeboden. De gegevens werden verzameld in de periode van september 2009 tot december 2010. Van de 26.376 gecontacteerde personen konden er 12.110 bevragd worden, hetgeen een totale respons van 46% opleverde. Gedetailleerde informatie over dit onderzoek en deze dataverzameling vindt men op www.scheidinginvlaanderen.be en in Mortelmans e.a. (2011).

We maken gebruik van het databestand van de inwonende kinderen. De effectief gerealiseerde dataset telt in totaal 1257 kinderen, waarvan 878 kinderen uit een ontbonden huwelijk en 379 kinderen uit een intact huwelijk. In de analyses voor dit artikel bekijken we verschillende groepen van kinderen. Drie groepen van kinderen kregen een vragenlijst, qua vraagverwoording aangepast aan hun leeftijd: 10 tot en met 13 jaar (n=309), 14 tot en met 17 jaar (n=335) en ouder dan 18 jaar (n=613). De echtscheiding is gemiddeld 8,6 jaar geleden. Voor de oudste groep is dit gemiddeld 10,3 jaar, voor de groep 14- tot 17-jarigen gemiddeld 7,3 jaar en voor de jongste groep gemiddeld 6,2 jaar.

Het meemaken van ouderlijk conflict werd rechtstreeks bij de drie leeftijdsgroepen van kinderen bevragd. Voor de analyses in dit artikel baseren we ons op de antwoorden van kinderen die zelf getuige waren van het ouderlijk conflict. Zowel aan de kinderen uit de intacte als uit de ontbonden huwelijken werden vragen gesteld over eventueel huidig conflict tussen beide ouders. 1130 kinderen beantwoordden de vraag naar het huidig ouderlijk conflict (370 kinderen uit intacte huwelijken en 760 kinderen uit ontbonden huwelijken). Voor kinderen uit ontbonden huwelijken gaat het om het conflict tussen hun gescheiden biologische ouders of adoptieouders.

De conflictschaal bevat vijf items. De volgende uitingen van conflict werden bevragd: 'elkaar verwijten maken', 'roepen of schreeuwen tegen elkaar', 'elkaar pijn doen', 'met iets gooien of met opzet iets stuk maken' en 'niet meer tegen elkaar praten'. De frequentie van het vroegere en het huidige ouderlijk conflict (zie bijlage 1 voor de exacte vraagformulering) werden gemeten aan de hand van een 7-puntenschaal, gaande van 1 (nooit) tot 7 (dagelijks). Een bedenking betreffende de conflictschaal en de validiteit ervan voor de meting van frequentie van conflict is hier op zijn plaats. De schaal meet namelijk niet alleen de frequentie maar ook de conflictoplossende strategieën van ouders. De vraag is niet "hoe vaak hadden je ouders ruzie" maar wel hoe vaak ze welke strategie hanteren. Daarbij kan opgemerkt worden dat strategieën als 'elkaar verwijten' sneller gerapporteerd kunnen worden dan strategieën als 'niet meer spreken met elkaar'.

Enkel aan de kinderen die een ouderlijke scheiding achter de rug hadden, werd retrospectief gepeild naar het al dan niet voorkomen van conflict tussen de ouders vóór de echtscheiding plaatsvond. Voor deze laatste groep van kinderen beschrijven we dus zowel het huidige als het vroegere conflict. Van de kinderen die een ouderlijke echtscheiding meemaakten heeft 69,1% nog herinneringen aan de periode vóór de ouders definitief apart zijn gaan wonen (n=612). Enkel aan deze kinderen werden vragen gesteld over eventueel voorkomend conflict tussen de ouders vóór ze uit elkaar gingen. 8 à 9 op de 10 kinderen

(n=531) hebben nog herinneringen aan het al dan niet voorkomen van conflict vóór de echtscheiding en beantwoordden de vraag. Enige terughoudendheid ten aanzien van de betrouwbaarheid van retrospectieve subjectieve bevragingen is aangewezen. Binnen de conflictvraag werd wel een antwoordcategorie 'ik herinner het mij niet meer' voorzien. Antwoorden kunnen desondanks enigszins vertekend worden door daaropvolgende nieuwe ervaringen.

Wanneer we somscores maken van de items van de conflictmaat, hebben kinderen uit ontbonden huwelijken een gemiddelde totaalscore van 2,8 op de 7-puntenschaal 'vroeger ouderlijk conflict' (Cronbach's $\alpha=0,793$). Op een 7-punten schaal (Cronbach's $\alpha=0,672$) van het 'huidig ouderlijk conflict' scoren kinderen uit ontbonden huwelijken gemiddeld 1,4. Kinderen uit intacte huwelijken scoren hier met 1,6 gemiddeld wat hoger dan kinderen uit ontbonden huwelijken. Het verschil is niet significant.

De scores worden ingedeeld in drie groepen die als volgt worden gedefinieerd:

- **nooit**
- **soms**: dit is minder dan 1 keer per maand of maximaal 1 keer per maand meemaken van conflict
- **frequent**: dit is het dagelijks, verschillende keren per week, 1 keer per week of verschillende keren per maand getuige zijn van een vorm van ouderlijk conflict

We beschrijven de mate waarin kinderen conflict ervaren of hebben ervaren aan de hand van eenvoudige bivariate analyses. Om de effecten te onderzoeken van ouderlijk conflict en ouderlijke echtscheiding, onder controle van andere achtergrondkenmerken, voeren we een lineaire regressieanalyse uit met levenstevredenheid als afhankelijke variabele in een multivariaat model. De levenstevredenheid werd gemeten aan de hand van een 11-puntenschaal, gaande van '0=helemaal niet tevreden' tot '10=helemaal tevreden'.

We pogen zo de vraag van het belang van ouderlijk conflict versus de ouderlijke echtscheiding op de levenstevredenheid van kinderen te beantwoorden.

2. Resultaten

In wat volgt, bekijken we de frequentie van het ouderlijk conflict. Eerst kijken we naar vroeger ouderlijk conflict bij kinderen uit ontbonden huwelijken. Vervolgens vergelijken we het huidig conflict bij kinderen uit intacte huwelijken versus ontbonden huwelijken en bekijken we het vroeger versus het huidig conflict bij kinderen uit ontbonden huwelijken. Nadien bekijken we de levenstevredenheid van de kinderen naargelang de frequentie van het conflict dat ze beleefden.

2.1. *Frequentie van vroeger ouderlijk conflict bij kinderen uit ontbonden huwelijken*

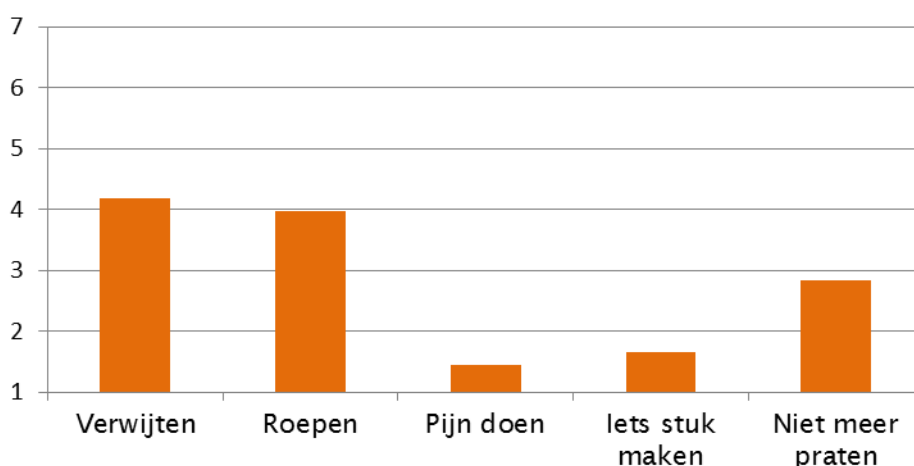
Kinderen die een ouderlijke echtscheiding doormaakten, halen gemiddeld 2,8 op de 7-puntenschaal 'vroeger ouderlijk conflict' Deze gemiddelde totaalscore bevat uiteraard ook de groep kinderen die *nooit* enige conflictvorm tussen de ouders hebben ervaren. Deze 'conflictvrije' groep is echter vrij beperkt: slechts 12,2% kinderen uit ontbonden huwelijken maakte vóór de scheiding *nooit* enige vorm van conflict tussen de ouders mee, althans niet in hun herinnering. De overgrote meerderheid onder hen maakte minstens één vorm van conflict tussen de ouders mee.

In welke mate hebben kinderen conflict beleefd tussen de ouders vooraleer deze uit elkaar gingen? En om welk soort conflicten ging het dan? 24,2% van de kinderen uit ontbonden huwelijken stelt vroeger frequent conflict te hebben beleefd. 63,5% zegt soms conflict te

hebben beleefd en 12,2% van de kinderen uit ontbonden huwelijken zegt nooit enige vorm van conflict te hebben beleefd, zoals we hierboven reeds zagen.

Figuur 1 toont de gemiddelde scores op de schaal vroeger conflict, naar uitingsvorm van conflict - volgens de waarneming van de kinderen die nog herinneringen hadden aan het al dan niet voorkomen van vroeger conflict tussen de ouders.

Figuur 1 Gemiddelde score op schaal vroeger ouderlijk conflict, naar uitingsvorm van conflict, kinderen uit ontbonden huwelijken (n=531) (1=nooit; 7=dagelijks)

Bron: SIV 2010, SVR-bewerking.

Twee van de vijf bevroegde conflictuitingen worden frequenter gerapporteerd dan de andere vormen, met name 'elkaar verwijten' en 'schreeuwen tegen elkaar'.

Tabel 1 geeft de frequentie van voorkomen voor elke uitingsvorm van vroeger conflict. 8 op de 10 kinderen stellen dat deze twee conflictstrategieën zich voordeden, merendeels frequent. 62% van de kinderen zegt dat de ouders elkaar frequent verwijten maakten. 58,6% stelt dat de ouders frequent riepen of schreeuwden tegen elkaar.

De drie andere uitingen van conflict worden minder vaak gerapporteerd. 7,4% van de kinderen zegt dat de ouders elkaar frequent lichamelijk pijn deden. Een kleine minderheid rapporteert deze vorm van huiselijk geweld, maar gezien de ernst van het conflict gaat het wel om een erg problematische minderheid. Bovendien kan onderrapportering verwacht worden vanuit gevoelens van schaamte, onmacht of angst. 82,4% van de kinderen meldt dat lichamelijk geweld nooit voorkwam.

Ook opzettelijk iets stuk maken gebeurde volgens een meerderheid van de kinderen (69,1%) nooit; een minderheid van 11,2% zegt dat de ouders wel frequent met iets gooiden of met opzet stuk maakten.

Een derde van de kinderen (33,6%) rapporteert het frequent niet meer met elkaar praten, maar 41,7% stelt dat dit nooit voorkwam.

Tabel 1 Frequentie van vroeger ouderlijk conflict tijdens het huwelijk, naar uitingsvorm van conflict, kinderen uit ontbonden huwelijken (n=531)

Uitingsvorm	Nooit	Soms	Frequent
Ze maakten elkaar verwijten	19,3	18,7	62,0
Ze schreeuwden of riepen tegen elkaar	19,8	21,6	58,6
Ze deden elkaar pijn	82,4	10,2	7,4
Ze gooiden met iets of maakten met opzet iets stuk	69,1	19,7	11,2
Ze praatten niet meer tegen elkaar	41,7	24,7	33,6

Bron: SIV 2010, SVR-bewerking.

2.1. Huidig ouderlijk conflict bij kinderen uit intacte en ontbonden huwelijken

Een minderheid (18,4%) van de kinderen uit intacte huwelijken zegt ouders te hebben die in een volledig conflictvrij huwelijk leven. Een grote meerderheid (81,6%) van kinderen uit intacte huwelijken rapporteert minstens één vorm van conflict tussen de ouders tijdens de voorbije 12 maanden. De groep die recent nooit enige vorm van conflict tussen de eigen ouders rapporteert, ligt beduidend hoger bij kinderen uit ontbonden huwelijken: bijna de helft onder hen is (nu) geen getuige meer van ouderlijk conflict.

In welke mate maakten kinderen de voorbije 12 maanden conflict tussen de ouders mee? En om welk soort conflict ging het dan? Verschilt de mate van beleving van huidig conflict tussen kinderen uit intacte en ontbonden huwelijken?

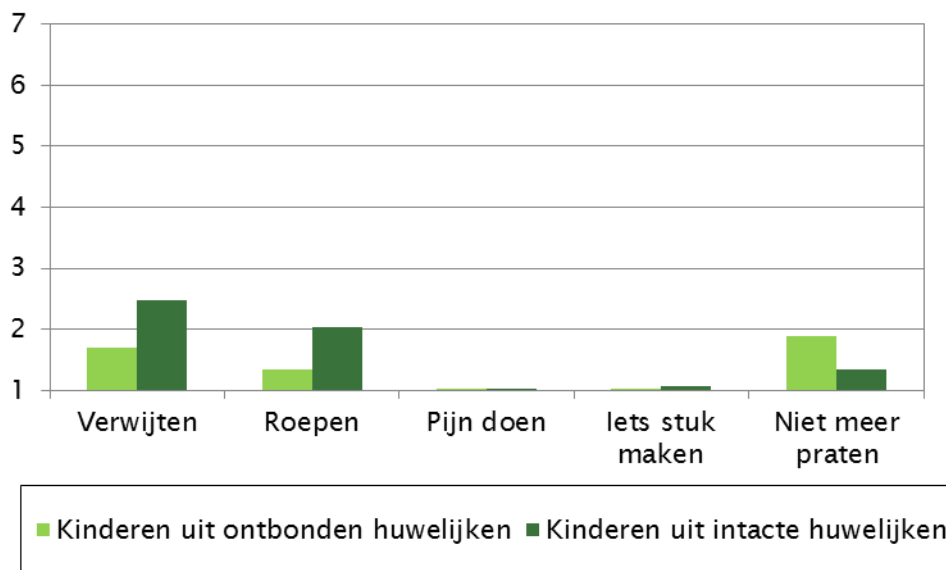
Aangezien kinderen uit ontbonden huwelijken hun ouders minder vaak samen zien, is het niet verwonderlijk dat deze kinderen vaker niet weten of er zich de voorbije 12 maanden conflict voordeed tussen hun ouders (4 à 5% onder hen geeft aan het niet te weten).

Wanneer we de scores indelen in drie groepen (nooit, soms en frequent) stelt 18,4% van de kinderen wiens ouders nog gehuwd zijn, nooit enige uitingsvorm van conflict te hebben beleefd gedurende de voorbije 12 maanden. Een groot aandeel van de kinderen van gehuwde ouders (68,4%) zegt soms conflict te hebben beleefd en 13,2% heeft frequent conflict beleefd.

Bij de kinderen wiens ouders gescheiden zijn, was bijna de helft (49,7%) tijdens het voorbije jaar nooit getuige van ouderlijk conflict. Maar tevens is de helft onder hen (50,4%) nog steeds getuige van conflict, zij het veelal minder frequent (42,6%). 7,8% van de kinderen meldt dat zij ook recent nog frequent conflict hebben beleefd tussen hun ouders.

Figuur 2 toont de gemiddelde scores op de schaal voor elke uitingsvorm van conflict gedurende de voorbije 12 maanden, dit voor beide groepen van kinderen.

Figuur 2 Gemiddelde score op schaal huidig ouderlijk conflict, naar uitingsvorm van conflict, kinderen uit intacte (n=376) en ontbonden huwelijken (n=786) (1=nooit; 7=dagelijks)

Bron: SIV 2010, SVR-bewerking.

Kinderen uit intacte huwelijken ervaren vaker de twee eerste conflictsoorten ‘elkaar verwijten maken’ en ‘roepen tegen elkaar’ dan kinderen uit ontbonden huwelijken. Kinderen in intacte huwelijken ervaren dus significant vaker verbaal ouderlijk geweld dan kinderen wier ouders gescheiden zijn – deels is dit wellicht te verklaren door de verminderde contactfrequentie bij gescheiden ouders, waarbij het risico op deze conflictvormen wordt gereduceerd. Kinderen uit ontbonden huwelijken ervaren vaker het niet meer met elkaar praten van hun ouders dan kinderen uit intacte huwelijken. De verschillen tussen beide groepen kinderen zijn significant voor conflictsoort ‘verwijten’, ‘roepen’ en ‘niet meer met elkaar praten’.

Tabel 2 geeft de frequentie van voorkomen voor elke uitingsvorm van huidig conflict bij kinderen die nog steeds bij hun gehuwde ouders wonen (linkerkolom) en bij kinderen uit ontbonden huwelijken (rechterkolom). Bijna 1 op de 4 (23,5%) van de kinderen van gehuwde ouders melden het niet meer met elkaar praten van de ouders tijdens de voorbije 12 maanden. Bij de kinderen met een echtscheidingservaring werd dit door bijna 6 op de 10 (58,3%) kinderen gemeld als conflictvorm tijdens het (vroegere) huwelijk van hun ouders (tabel 1).

Net als bij de kinderen wiens ouders gescheiden zijn, worden ook door de kinderen uit intacte huwelijken de twee eerste vormen van conflict (‘elkaar verwijten maken’ en ‘tegen elkaar roepen’) vaker gerapporteerd dan de andere conflictvormen. 6 tot (ruim) 7 op de 10 kinderen van gehuwde ouders rapporteren deze twee specifieke uitingen van conflict als soms tot frequent voorkomend. Ter vergelijking: 8 op de 10 kinderen uit ontbonden huwelijken rapporteren deze als soms tot frequent voorkomend tijdens het voorbije huwelijk van hun ouders (tabel 1). Na de echtscheiding worden deze twee conflictuitingen echter nooit meer ervaren bij een meerderheid van kinderen. In paragraaf 2.3 wordt verder ingegaan op de evolutie van het conflictgehalte voor en na echtscheiding.

Tabel 2 Frequentie van huidig ouderlijk conflict, naar type van conflict, kinderen uit intacte (n=376) en ontbonden huwelijken (n=786)

Type van conflict	Nooit		Soms		Frequent	
	Intact	Ontbonden	Intact	Ontbonden	Intact	Ontbonden
Ze maken elkaar verwijten	26,1	60,2	53,6	30,9	20,3	8,9
Ze schreeuwen of roepen tegen elkaar	39,9	80,4	48,9	15,8	11,2	3,8
Ze doen elkaar pijn	98,4	98,3	1,6	1,5	0,0	0,2
Ze gooien met iets of maken met opzet iets stuk	94,4	98,5	5,6	1,2	0,0	0,3
Ze praten niet meer tegen elkaar	76,5	72,5	21,6	12,7	1,9	14,8

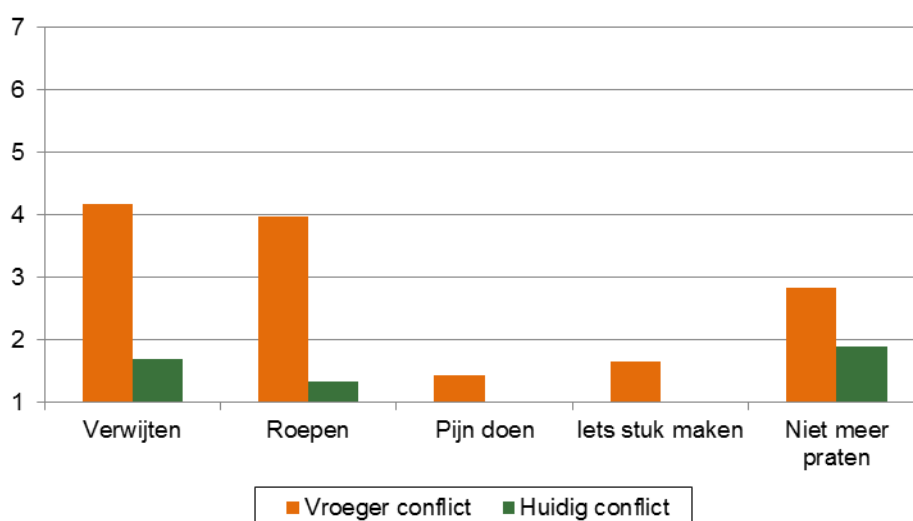
Bron: SIV 2010, SVR-bewerking.

De meer gewelddadige vormen van conflict ('elkaar pijn doen' en 'met opzet iets stuk maken') komen nooit met een hoge frequentie voor bij kinderen die inwonen bij hun gehuwde ouders. Respectievelijk 7 en 11% van de kinderen met een scheidingservaring daarentegen meldden dat deze vormen wel frequent voorkwamen tijdens het huwelijk van hun ouders (tabel 1).

2.2. Evolutie van ouderlijk conflict vóór en na de echtscheiding

Hoe evolueert de ervaring van conflict tussen ouders vóór en na de echtscheiding? Neemt het conflict af? In figuur 3 tonen we de gemiddelde scores voor iedere uitingsvorm van conflict, vroeger en nu, voor kinderen uit ontbonden huwelijken.

Figuur 3 Gemiddelde score op schaal vroeger en huidig conflict, naar uitingsvorm van conflict, kinderen uit ontbonden huwelijken (1=nooit; 7=dagelijks) (vroeger conflict n=531; huidig conflict n=786)

Bron: SIV 2010, SVR-bewerking.

Alle vijf uitingsvormen van conflict komen minder voor na de echtscheiding. Dit betekent dat kinderen gemiddeld genomen in een minder conflictueuze omgeving zijn terechtgekomen sedert de echtscheiding. Zij ervaren vooral een afname van het verwijten maken en het roepen tegen elkaar door de ouders. De daling in contact tussen gescheiden ouders kan hier uiteraard toe bijdragen.

Hoger zagen we dat 12,2% van de kinderen nooit conflict waarnam tussen de ouders vooraleer ze uit de echt scheidden. Driekwart van die 12,2% kinderen ziet ook na de echtscheiding de relatie tussen hun ouders verder conflictloos verlopen. Dit betekent echter ook dat een aantal conflictloze situaties van voor de scheiding niet noodzakelijk conflictloos blijven na de scheiding. De scheiding op zich kan met andere woorden ook een nieuw conflict genereren.

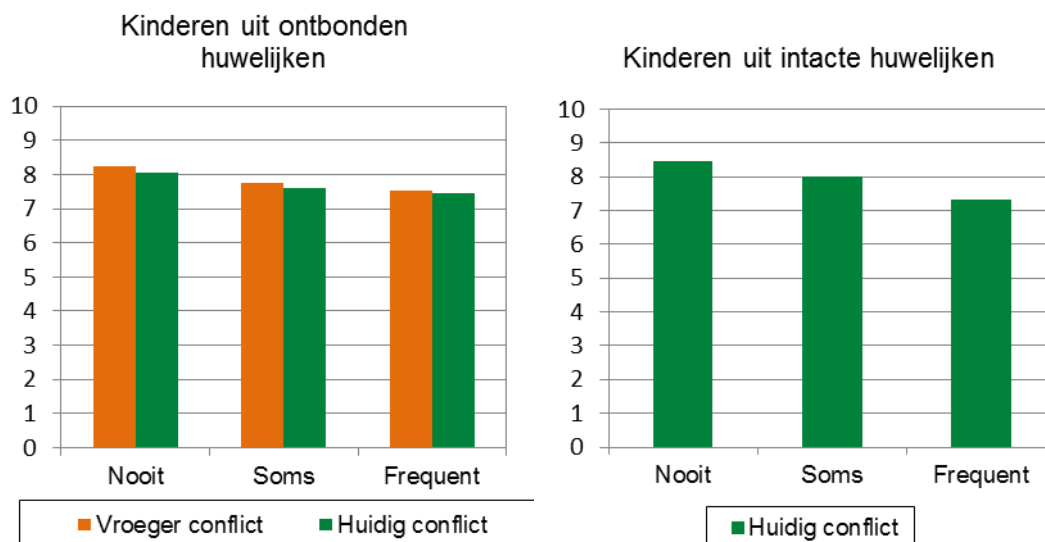
Voor goed een derde (34,6%) van de kinderen is het conflict afgenomen van (vroeger) frequent naar (nu) geen conflict meer. Voor goed de helft (51,9%) van de kinderen is het conflict afgenomen van frequent naar soms. Daarnaast staat echter een groep van 13,6% van de kinderen die zowel vroeger als nu nog steeds frequent conflict ervaren.

2.3. Echtscheiding, conflict en levenstevredenheid

Kinderen uit intacte huwelijken geven zichzelf een gemiddelde score van 8,14 op de schaal levenstevredenheid (van 1 tot 10). Kinderen uit ontbonden huwelijken scoren gemiddeld 7,87 op deze schaal. Het verschil tussen beide groepen kinderen is significant.

Figuur 4 geeft de gemiddelde levenstevredenheid van de kinderen, naargelang de frequentie van het vroeger en huidig ouderlijk conflict.

Figuur 4 Huidige levenstevredenheid naar frequentie van vroeger en huidig ouderlijk conflict bij kinderen uit ontbonden huwelijken (links) (vroeger conflict n=531; huidig conflict n=786) en van huidig ouderlijk conflict bij kinderen uit intacte huwelijken (rechts) (n=376)

Bron: SIV 2010, SVR-bewerking.

De conclusie uit figuur 4 is duidelijk: hoe frequenter er ouderlijk conflict is, hoe lager de levenstevredenheid van de kinderen. Dit geldt voor zowel het vroeger als het huidig conflict. De daling in levenstevredenheid is significant.

Kinderen uit intacte huwelijken die geen conflict ervaren tussen ouders, scoren het hoogst inzake levenstevredenheid: zij halen een score van 8,47. Wanneer zij frequent conflict ervaren, daalt hun levenstevredenheid significant tot 7,32; dit is de laagste score in de figuur. In geval van veel ouderlijk conflict daalt hun levenstevredenheid daarmee tot onder het niveau van kinderen mét een echtscheidingservaring én met een ervaring van veel recent ouderlijk conflict (het verschil is echter niet statistisch significant). In geval van matig conflict is hun levenstevredenheid echter nog steeds significant hoger dan deze van kinderen mét een echtscheidingservaring die matig conflict ervaren.

Ook het ervaren van ouderlijk conflict ná de echtscheiding leidt tot een significante daling in levenstevredenheid bij kinderen uit ontbonden huwelijken: we zien een significante daling van 8,05 in geval van geen conflict naar 7,46 in geval van frequent conflict. Daarnaast daalt de huidige levenstevredenheid van de scheidingskinderen ook naarmate zij meer conflict tussen de ouders hebben ervaren voor de echtscheiding. Kinderen die getuige waren van veel ouderlijk conflict ten tijde van het huwelijk, hebben een significant lagere levenstevredenheid. In een multivariate analyse gaan we na welke conflictbeleving (vroeger en/of nu) het meest doorslaggevend is voor de huidige levenstevredenheid van het kind.

Om de effecten te onderzoeken van ouderlijk conflict en van ouderlijke echtscheiding op de levenstevredenheid van het kind, voeren we een lineaire regressieanalyse uit met levenstevredenheid als afhankelijke variabele, onder controle van achtergrondkenmerken. We schatten daarbij de netto-effecten van een reeks predictoren op de levenstevredenheid van kinderen uit intacte en ontbonden huwelijken. Het al dan niet meemaken van een ouderlijke echtscheiding en het ervaren van ouderlijk conflict zijn de centrale onafhankelijke variabelen in de analyse. Theoretisch weten we dat de mate waarin conflict een invloed uitoefent afhankelijk is van een aantal kenmerken van het conflict, met name de frequentie, de intensiteit, de aard en de inhoud van het conflict. Om onderzoekstechnische redenen beperken we ons in deze analyse echter tot de dimensie 'frequentie'.

We nemen de volgende controlevariabelen in het model op: leeftijd en geslacht van het kind, de verlopen duurtijd sedert de echtscheiding, de leeftijd op het ogenblik van de echtscheiding, het al dan niet aanwezig zijn van een nieuwe partner. Verder gebruiken we multi-actor-data waarbij we informatie van de ouders inbrengen over de verblijfsregeling van de kinderen, het opleidingsniveau van de vader, het financiële rondkomen van het gezin, de relatiekwaliteit met moeder en de relatiekwaliteit met vader. De keuze van de achtergrondkenmerken is gebaseerd op het theoretisch belang ervan in de echtscheidingsliteratuur. De gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (β) in tabellen 3 en 4 geven aan of de impact van deze variabelen op de levenstevredenheid van het kind positief of negatief is en ook hoe groot deze impact is.

In het eerste model (tabel 3) worden de effecten van huidig conflict en van het al dan niet meemaken van een echtscheiding geschat voor alle kinderen. In het tweede model (tabel 4) worden de effecten geschat van het beleven van huidig én vroeger conflict bij kinderen uit ontbonden huwelijken.

Tabel 3 Effect van echtscheiding en conflict op de levenstevredenheid van kinderen uit intacte én ontbonden huwelijken, onder controle van achtergrondkenmerken, gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (n=1.256)

Effect (R ² =10%)	β
Intercept	9.10
<u>Echtscheiding en conflict</u>	
Ouderlijke echtscheidingservaring (ref.=geen)	-0.02
Huidig conflict (ref.=nooit)	
- Frequent	-0.13 ***
- Soms	-0.05
<u>Controlevariabelen</u>	
Verblijfsregeling kind (ref.=intact)	
- Co-ouderschap	-0.01
- Overwegend bij vader	0.02
- Overwegend bij moeder	0.03
Duurtijd sedert definitief apart wonen (ref.=intact)	
- Kort (0 t/m 4 jaar)	-0.01
- Midden (5 t/m 10 jaar)	-0.04
- Lang (11 jaar en langer)	-0.09
Leeftijd kind op ogenblik interview (ref.=10 t/m 13 jaar)	
- 14 t/m 17 jaar	-0.06
- 18 jaar en ouder	-0.14 ***
Geslacht kind (ref.=jongen)	-0.05
Relatiekwaliteit met moeder (ref.=goed)	-0.15 ***
Relatiekwaliteit met vader (ref.=goed)	-0.11 ***
Opleidingsniveau vader (ref.=hoog)	
- Vader laagopgeleid	-0.06
- Vader middenopgeleid	-0.04
Rondkomen gezin (ref.=gemakkelijk)	-0.06 *

*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

Het model voor de totale groep kinderen (tabel 3) geeft aan dat, gecontroleerd voor het meemaken van huidig ouderlijk conflict en na controle voor de invloed van een aantal achtergrondkenmerken van de gezinsomgeving van kinderen en van de kinderen zelf, een echtscheiding geen significant negatief effect op de levenstevredenheid van het kind uitoefent. Uit voorgaand onderzoek blijkt dat een ouderlijke echtscheiding soms/zelfs ook positieve effecten kan hebben voor kinderen. Zo vonden Bastaits e.a. (2011) dat kinderen gevoelens van opluchting kunnen ervaren na een ouderlijke echtscheiding.

Zowel de kwaliteit van de moeder-kindrelatie als van de vader-kind-relatie hebben een sterk effect op de levenstevredenheid. Toch blijft daarnaast een onafhankelijk negatief effect spelen van het ervaren van frequent ouderlijk conflict tussen de (biologische) ouders onderling, onafhankelijk van het meemaken van een echtscheiding en onder controle van andere achtergrondkenmerken. Kinderen kennen een significante daling in levenstevredenheid wanneer zij frequent conflict tussen hun biologische ouders (blijven) ervaren, ongeacht of het huwelijk van deze ouders al dan niet ontbonden werd. Het negatief effect van frequent conflict is significant, het negatief effect van matig conflict is echter niet significant.

Deze bevindingen sluiten aan bij bevindingen in internationaal onderzoek. Verschillende onderzoekers vonden dat ouderlijke conflicten met een hoge frequentie of intensiteit tot een lager welbevinden leidden en verder ook tot bijvoorbeeld meer internaliserende en externaliserende gedragsproblemen bij kinderen en adolescenten (Buehler e.a., 1994; Tschann e.a., 1999; Morrison & Coiro, 1999; Drapeau e.a., 2004; Amato & Afifi, 2010).

Kinderen van 18 jaar en ouder hebben een significant lagere levenstevredenheid dan de jongste groep kinderen (een vergelijking van de ouderlijke conflictfrequentie toonde geen verschillen aan tussen de drie leeftijdsgroepen). Ook de subjectieve inkomensperceptie door de ouders speelt een rol: wanneer de ouders stellen financieel moeilijk rond te komen, is de levenstevredenheid van het kind significant lager. De financiële gezinssituatie genereert dus een onafhankelijk effect op de levenstevredenheid van kinderen door het leven in een financieel gedepriveerde omgeving.

In een tweede regressiemodel nemen we de variabele 'ervaring van vroeger conflict' mee op. In dit model beperken we ons alleen tot de groep van kinderen die een echtscheiding van hun ouders hebben meegemaakt, aangezien het vroeger ouderlijk conflict enkel bij deze kinderen werd bevraagd. Tabel 4 toont hoe het ervaren van huidig conflict en vroeger conflict zich tot elkaar verhouden. Het meemaken van frequent huidig ouderlijk conflict heeft een negatief effect op de levenstevredenheid van het kind. Wanneer de huidige conflictervaring in rekening wordt gebracht, heeft de vroegere conflictervaring geen significant negatieve impact meer op de levenstevredenheid. We vinden opnieuw een significant effect van de leeftijd van het kind en van de relatiekwaliteit met vader en moeder.

Tabel 4 Effect van huidig en vroeger conflict op de levenstevredenheid van kinderen uit ontbonden huwelijken, onder controle van achtergrondkenmerken, gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (n=877)

Effect (R ² =8%)	β
Intercept	8.80
<u>Conflict</u>	
Huidig conflict (ref.=nooit)	
- Frequent	-0.10 **
- Soms	-0.02
Vroeger conflict (ref.=nooit)	
- Frequent	-0.03
- Soms	-0.01
<u>Controlevariabelen</u>	
Verblijfsregeling kind (ref.=co-ouderschap)	
- Overwegend bij vader	0.03
- Overwegend bij moeder	0.04
Duurtijd sedert definitief apart wonen (ref.=kort 0 t/m 4 jaar)	
- Midden (5 t/m 10 jaar)	-0.02
- Lang (11 jaar en langer)	-0.08
Leeftijd kind op ogenblik interview (ref.=10 t/m 13 jaar)	
- 14 t/m 17 jaar	-0.03
- 18 jaar en ouder	-0.12 **
Geslacht kind (ref.=jongen)	-0.05
Relatiekwaliteit met moeder (ref.=goed)	-0.15 ***
Relatiekwaliteit met vader (ref.=goed)	-0.10 **
Opleidingsniveau vader (ref.=hoog)	

- Vader laagopgeleid	-0.05
- Vader middenopgeleid	-0.03
Rondkomen gezin (ref.=gemakkelijk)	-0.05
Aanwezigheid nieuwe partner moeder (ref.=neen)	0.01
Aanwezigheid nieuwe partner vader (ref.=neen)	0.01

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

We willen twee kanttekeningen plaatsen bij deze analyses. Ten eerste willen we benadrukken dat andere factoren of kenmerken van het kind een (intermediërende) invloed kunnen hebben op de levenstevredenheid van kinderen. Mogelijk beleven kinderen met een lagere levenstevredenheid ook meer 'intern conflict' en liggen zij meer met zichzelf in de knoop. Met onze analyse geven we geen 'verklaring' voor de levenstevredenheid van kinderen. We willen enkel aantonen hoe de beleving van ouderlijk conflict de levenstevredenheid van het kind beïnvloedt. Een tweede kanttekening betreft de schaal 'algemene levenstevredenheid' als meting van het totale subjectief welbevinden van kinderen. Het totale welbevinden van kinderen is complex en bevat zoveel aspecten van het leven (ouders, gezin, vrienden, school, huis,...) dat deze onmogelijk te vatten zijn door één schaal. Metingen van subjectief welzijn zijn voorwerp van kritiek onder experts omdat deze metingen afhankelijk kunnen zijn van persoonlijke karaktertrekken, van situationele factoren, van de gemoedstoestand op het moment van de afname,... eerder dan te refereren naar "objectieve" kenmerken. Toch zijn experts ter zake er het algemeen over eens dat algemene tevredenheid met het leven een goede proxy is van algemeen subjectief welzijn en op zich een waarde en een grote informatieve functie heeft (Verlet & Callens, 2010).

Uitleiding

Dit artikel gaat na welk het belang is van conflict versus het meemaken van een ouderlijke echtscheiding voor de levenstevredenheid van kinderen. Ondanks de methodologische beperkingen van de analyse menen we duidelijke conclusies te kunnen formuleren.

Uit de resultaten blijkt dat het meemaken van een scheiding geen significant negatief effect heeft op de levenstevredenheid van kinderen wanneer we ook de mate van conflictblootstelling in de analyses opnemen. Het meemaken van een ouderlijke scheiding heeft bijgevolg niet noodzakelijk een negatieve impact op het psychologisch welbevinden van kinderen van gescheiden ouders. Een scheiding kan ervoor zorgen dat er een einde komt aan een conflictueuze en dysfunctionele omgeving en kan zodoende ook positieve gevolgen hebben voor het welbevinden van kinderen (Pryor & Rodgers, 2001). Vooral wanneer de scheiding een punt zet achter veel en intense conflicten, kan een scheiding een voordeel opleveren. Internationaal onderzoek toont aan dat in gezinnen met veel en intense conflicten, de kinderen een groter emotioneel en psychologisch welbevinden hebben na de scheiding dan kinderen van wie de ouders samenbleven (Amato e.a., 1995; Booth & Amato, 2001; Dronkers, 1999; Jekielek, 1998; Morrison & Coiro, 1999). Uit de beschrijvende analyses bleek dat de frequentie van alle vijf bevraagde conflictvormen gedaald is na de echtscheiding. Kinderen zijn dus gemiddeld genomen in een minder conflictueuze omgeving terechtgekomen sedert de echtscheiding. Het is wel belangrijk op te merken dat niet alle scheidingen voorafgegaan worden door een periode van voortdurende of openlijke conflicten tussen de partners. Bij afwezigheid van conflict kan een scheiding wel een onverwachte gebeurtenis zijn die door het abrupte karakter ervan een duidelijk negatieve invloed uitoefent op het welbevinden van kinderen; andere studies bevestigen dit (bijvoorbeeld Feng e.a., 1999). Maar in geval van een zeer conflictueus huwelijk kan een huwelijksontbinding voordelen opleveren voor het kind, zo wordt ook in internationaal onderzoek gevonden (bijvoorbeeld Morrison & Coiro, 1999). Uit onze analyses bleek dat bepaalde vormen van conflict vrij frequent voorkwamen voor de

echtscheiding, waardoor kan gesteld worden dat de meerderheid van kinderen uit ontbonden huwelijken toch regelmatig getuige is geweest van één of meer vormen van conflict en ruzie tussen de ouders. De regressieanalyse toont echter aan dat het meedragen van een ervaring van vroeger ouderlijk conflict geen significant effect heeft op de huidige levenstevredenheid van kinderen uit ontbonden huwelijken.

We vinden, net als in verschillende internationale studies, empirische evidentie voor het bestaan van een autonome invloed van recent conflict tussen de ouders (dat zich voordeed in de 12 maanden voor de bevraging van het kind) op de levenstevredenheid van het kind, zowel in intacte als niet-intacte gezinssituaties. Daarmee sluiten onze bevindingen aan bij andere studies, waarbij wordt aangetoond dat kinderen die opgroeien in conflictueuze gezinssituaties een lager psychologisch welbevinden kennen in vergelijking met kinderen die in een harmonieus en conflictvrij gezin opgroeien, ongeacht de structuur van het gezin waarin ze als kind opgroeien (Amato & Keith, 1991; Vandewater & Lansford, 1998; Gähler, 1998; Dronkers, 1999; Amato & Afifi, 2010).

We vinden in de resultaten ook dat hoe frequenter het conflict, hoe groter het negatief effect op levenstevredenheid is. Onze resultaten suggereren daarmee ook dat gehuwd blijven of blijven samenwonen 'in het belang van de kinderen' – in geval van zeer frequente conflicten – vaak niet opportuun is voor het psychologisch welbevinden van de kinderen. Een scheiding kan voordelen opleveren op voorwaarde dat conflictueuze partnerrelaties zich nadien niet voortzetten. Ook daarmee sluiten onze bevindingen aan bij wat internationaal onderzoek reeds aantoonde: naarmate ouderlijke conflicten in intensiteit en frequentie toenemen, nemen de voordelige effecten van een intacte gezinssituatie af of vallen deze zelfs helemaal weg (Dronkers, 1999; Sobolewski & Amato, 2007; Amato & Afifi, 2010).

De beslissende factor voor een laag psychologisch welbevinden van kinderen die een ouderlijke echtscheiding meemaakten, is - zo besluiten we uit de resultaten - niet noodzakelijk de ouderlijke echtscheiding, maar wel de mate van conflict in het gezin van oorsprong. Indien conflictueuze partnerrelaties zich voortzetten na de scheiding zorgt dit voor een aanhoudende invloed op het welbevinden van het kind.

Conflictreductie blijft nog steeds een belangrijke uitdaging voor het beleid inzake echtscheiding. Al te vaak wordt na een echtscheidingsakkoord nog ruzie gemaakt of conflict gevoerd over onverwerkte dingen, over dingen die niet geregeld zijn of zaken waarbij één partner zich benadeeld voelt, zoals de verdeling van buitengewone kosten of de bestemming van de gezinswoning. Maar ook alimentatie en verblijfsregeling, zaken die doorgaans wel geregeld zijn in een echtscheidingsovereenkomst, zijn soms bronnen van conflict in geval van een niet-correcte naleving ervan. Een ouder die een conflictueuze band heeft met de ex-partner doet daarbij significant vaker een beroep op politie of deurwaarder om de verblijfsregeling af te dwingen (Bastais e.a., 2011a). Dit zijn factoren die nog bovenop een reeds conflictueuze situatie komen en het conflict vaak nog intensifiëren in plaats van het op te lossen.

Een mogelijk instrument van conflictreductie is het introduceren van een ouderschapsplan zoals gesuggereerd door Bastais e.a. (2011b). Het vooraf regelen van en het maken van gedetailleerde afspraken over alle aspecten van het dagelijks leven van kinderen kan mogelijke conflictstof wegnemen. Een ouderschapsplan kan daarmee als dynamisch werkinstrument ontmijsend werken bij bestaande of dreigende conflicten tijdens en na de echtscheiding.

Daarnaast bestaat een belangrijke maatschappelijke uitdaging er in oog te hebben voor conflictsituaties binnen huwelijken en de nefaste gevolgen daarvan voor kinderen van gehuwde ouders.

Literatuurlijst

- Amato, P. (2005). The impact of family formation change on the cognitive, social, and emotional well-being of the next generation. In: *The future of children*, 15 (2), 75-96.
- Amato, P. (2010). Research on Divorce: Continuing trends and new developments. In: *Journal of Marriage and the Family*, 72 (3), 650-666.
- Amato, P. & Afifi, T.T. (2010). Feeling caught between parents: Adult children's relations with parents and subjective well-Being. In: *Journal of Marriage and the Family*, 68 (1), 222-235.
- Amato, P. & Keith, B. (1991). Parental divorce and the well-being of children: a meta-analysis. In: *Psychological Bulletin*, 110, 22-46.
- Amato, P.R., Loomis, L.S. & Booth, A. (1995). Parental divorce, marital conflict, and offspring well-being during early adulthood. In: *Social Forces*, 73 (3), 895-915.
- Bastaits, K., Van Peer, C., Alofs, E., Pasteels, I. & Mortelmans, D. (2011a). Hoe beleven partners en kinderen een echtscheiding? In: Mortelmans, D., Pasteels, I., Bracke, P., Matthijs, K., Van Bavel, J. & Van Peer, C. (2011), *Scheiding in Vlaanderen*. Leuven: Acco.
- Bastaits, K., Pasteels, I., Van Peer, C. & Mortelmans, D. (2011b). Een verplicht ouderschapsplan na echtscheiding? Inzichten vanuit de SIV-studie. In: *Relaties en Nieuwe gezinnen*, 1 (1), 1-35.
- Bishop, S.M. & Ingersoll, G.M. (1989). Effects of marital conflict and family structure on the self-concepts of pre- and early adolescents. In: *Journal of Youth and Adolescence*, 18 (1), 25-38.
- Booth, A. & Amato, P. (2001). Parental divorce relations and offspring postdivorce well-being. In: *Journal of Marriage and the Family*, 63 (1), 197-212.
- Buchanan, C.M., Maccoby, E.E. & Dornbusch, S.M. (1991). Caught between parents: adolescents' experience in divorced homes. In: *Child Development*, 62, 1008-1029.
- Buehler, C., Krishnakumar, A., Anthony, C., Tittsworth, S. & Stone, G. (1994). Hostile interparental conflict and youth maladjustment. In: *Family Relations*, 43 (4), 409-416.
- Carrette, V. (2007). Impact op het psychologisch welbevinden van kinderen. In Van Peer, C. (red.). *De impact van een (echt)scheiding op kinderen en ex-partners*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering, 38-69.
- Christie-Mizell, C.A. (2003). Bullying: The consequences of interparental discord and child's self-concept. In: *Family Process*, 42 (2), 237-251.
- Cummings, E.M. & Davies, P. (1994). *Children and marital conflict: The impact of family dispute and resolution*. New York: Guilford Press.
- Demo, D.H. & Acock, A.C. (1996). Family structure, family process, and adolescent well-being. In: *Journal of Research on Adolescence*, 6 (4), 457-488.
- Drapeau, S., Gagné, M.H., & Hénault, R. (2004). Conflits conjugaux et séparation des parents. In: Saint-Jacques, M.C., Turcotte, D., Drapeau, S. & Cloutier, R. *Séparation, monoparentalité et recomposition familiale. Bilan d'une réalité complexe et pistes d'action*. Québec: Université Laval, Les Presses de l'Université Laval, 175-194.

- Dronkers, J. (1999). The effects of parental conflicts and divorce on the well-being of pupils in Dutch secondary education. In: *European Sociological Review*, 15, 195-212.
- El-Sheikh, M., Harger, J. & Whitson, S.M. (2001). Exposure to interparental conflict and children's adjustment and physical health: The moderating role of vagal tone. In: *Child Development*, 72 (6), 1617-1636.
- Feng, D., Giarrusso, R., Bengtson, V.L. & Frye, N. (1999). Intergenerational transmission of marital quality and marital instability. In: *Journal of Marriage and the Family*, 61 (2), 451-463.
- Fergusson, D.M., Woodward, L.J. & Horwood, L.J. (2000). Risk factors and life processes associated with the onset of suicidal behaviour during adolescence and early adulthood. In: *Psychological Medicine*, 30, 23-29.
- Fischer, T. (2004). *Parental divorce, conflict, and Resources, The effects on children's behaviour problems, socioeconomic attainment, and transitions in the demographic career*. Doctoraal proefschrift, Universiteit Nijmegen.
- Gähler, M. (1998). Divorce, social support and psychological well-being. In: Gähler, M. *Life after divorce. Economic, social and psychological well-being among Swedish adults and children following family dissolution*. Doctoraal proefschrift. Stockholm, University of Stockholm/Edsbruk: Akademityck AB.
- Garber, R.J. (1991). Long-term effects of divorce on the self-esteem of young adults. In: *Journal of Divorce and Remarriage*, 17 (1-2), 131-137.
- Hanson, T.L. (1999). Does parental conflict explain why divorce is negatively associated with child welfare? In: *Social Forces*, 77 (4), 1283-1315.
- Hetherington, E.M. (1989). Coping with family transitions: winners, losers, and survivors. In: *Child Development*, 60, 1-14.
- Jekielek, J.M. (1998). Parental conflict, marital disruption and children's emotional well-being. In: *Social Forces*, 76 (3), 905-935.
- Jenkins, J.M. & Buccioni, J.M. (2000). Children's understanding of marital conflict and the marital relationship. In: *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, 41 (2), 161-168.
- Morrison, D.R. & Coiro, M.J. (1999). Parental conflict and marital disruption: Do children benefit when high-conflict marriages are dissolved? In: *Journal of Marriage and the Family*, 61 (3), 626-637.
- Mortelmans, D., Pasteels, I., Bracke, P., Matthijs, K., Van Bavel, J. & Van Peer, C. (2011). *Scheiding in Vlaanderen*. Leuven: Acco.
- Pasteels, I., Mortelmans, D. & Van Bavel, J. (2011). Steekproef en dataverzameling. In: Mortelmans, D., Pasteels, I., Bracke, P., Matthijs, K., Van Bavel, J. & Van Peer, C. (2011). *Scheiding in Vlaanderen*. Leuven: Acco.
- Peene, O. (2004). *Linking marital conflict to child adjustment: a social-cognitive analysis*. Doctoraal proefschrift, Faculteit Psychologische Wetenschappen, UGent.
- Potter, D. (2010). Psychosocial well-being and the relationship between divorce and children's academic achievement. In: *Journal of Marriage and the Family*, 72 (4), 933-946.
- Pryor, J. & Rodgers, B. (2001). *Children in changing families: Life after parental separation*. Oxford: Blackwell Publishing.

- Rogers, K.N. (2004). A theoretical review of risk and protective factors related to post-divorce adjustment in young children. In: *Journal of Divorce and Remarriage*, 40 (3-4), 135-147.
- Simons, R.L. & associates (1996). *Understanding the differences between divorced and intact families. Stress, interaction and child outcome*. Sage Publications.
- Sobolewski, J.M. & Amato, P. (2007). Parents' discord and divorce, parent-child relationships and subjective well-being in early adulthood: is feeling close to two parents always better than feeling close to one? In: *Social Forces*, 85 (3), 1105-1124.
- Spruijt, E. (2007). *Scheidingskinderen. Overzicht van recent sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar de gevolgen van ouderlijke scheiding voor kinderen en jongeren*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Spruijt, E., de Goede, M. & VanderValk, I. (2000). Veranderende gezinsvormen en het welbevinden van jongeren. In: *Bevolking en Gezin*, 29 (2), 77-100.
- Spruijt, E., de Goede, M. & VanderValk, I. (2001). The well-being of youngsters coming from six different family types. In: *Patient Education and Counseling*, 45, 285-294.
- Tschann, J.M., Flores, E., Pasch, L.A., & Martin, B.B. (1999). Assessing interparental conflict: Reports of parents and adolescents in European American and Mexican American families. In: *Journal of Marriage and the Family*, 61 (2), 269-283.
- Vandewater, E.A. & Lansford, J.E. (1998). Influences of family structure and parental conflict on children's well-being. In: *Family Relations*, 47, 323-330.
- Verlet, D. & Callens, M. (2010). *De kwaliteit van het leven, een mozaïek van het dagelijks leven*. SVR-Studie 2010/3. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Yu, T., Pettit, G.S., Lansford, J.E., Dodge, K.A. & Bates, J.E. (2010). The interactive effects of marital conflict and divorce on parent - adult children's relationships. In: *Journal of Marriage and the Family*, 72 (2), 282-292.
- Zill, N., Morrison, D.R. & Coiro, M.J. (1993). Long-term effects of parental divorce on parent-child relationships, adjustment and achievement in young adulthood. In: *Journal of Family Psychology*, 7, 91-103.

Bijlage 1: Vraagformulering ouderlijk conflict

VROEGER CONFLICT: De volgende vragen gaan over de periode vóór je ouders/mama en papa definitief apart zijn gaan wonen. Hoe vaak deden volgende situaties zich voor tussen je ouders?

HUIDIG CONFLICT: Hoe vaak deden volgende situaties zich voor in de voorbije twaalf maanden tussen je moeder en je vader/mama en papa.

Indien kind van gescheiden ouders, zeg: Hoe vaak deden volgende situaties zich voor in de voorbije twaalf maanden tussen je eigen moeder en je eigen vader/mama en papa?

1. Nooit
2. Minder dan 1 keer per maand
3. 1 keer per maand
4. Verschillende keren per maand (maar niet wekelijks)
5. 1 keer per week
6. Verschillende keren per week (maar niet dagelijks)
7. Dagelijks
9. Ik herinner het mij niet meer

Weigering toelaten

1. Ze maakten elkaar verwijten
2. Ze schreeuwden of riepen tegen elkaar
3. Ze deden elkaar pijn/lichamelijk pijn
4. Ze gooiden met iets of maakten met opzet iets stuk
5. Ze praatten niet meer tegen elkaar